ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LVIII

series ***ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA***

Fondator
ION BERCIU

Editor
GABRIEL TIBERIU RUSTOIU

Colegiul editorial
RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin
CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz
ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu
MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca
VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacţie
HORIA CIUGUDEAN – redactor șef
RADU OTA - secretar de redacţie
CRISTINEL FÂNTÂNEANU - secretar de redacţie
ADINA BOGDAN - membru
GEORGE BOUNEGRU – membru
GABRIEL BĂLAN – membru
CRISTIAN TITUS FLORESCU – membru
RADU CIOBANU - membru

Adresa de corespondenţă:
MUZEUL NAŢIONAL AL UNIRII
510010 ALBA IULIA
Str. Mihai Viteazul, 12-14
Tel. 0258/813300

Correspondence address:
NATIONAL MUSEUM OF UNION
RO – 510010 ALBA IULIA
Mihai Viteazul St., 12-14
Tel. (+40) (258) 813300

revista.apulum@yahoo.com
www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.revista-apulum.ro

© 2021 MUZEUL NAŢIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA
ISSN – 1013-428X
ISSN – 2247 – 8701
ISSN-L – 2247 – 8701

A C T A M V S E I A P V L E N S I S

APVLVM

LVIII

series ***ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA***

ALBA IULIA

MMXXI

Tehnoredactare: RADU OTA
Traducerea şi verificarea textelor în limba engleză: ADINA BOGDAN

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

STUDII ȘI ARTICOLE – *STUDIES AND ARTICLES*

ADRIAN GEORGESCU, SABIN ADRIAN LUCA, FLORENTIN PERIANU, Moșna – *Râpă/Tablă* (jud. Sibiu). Un sit al culturii Petrești din Transilvania cu atribute rituale
Moșna - Râpă/Tablă (Sibiu County). A Site of Petrești Culture from Transylvania with ritualistic Attributes……. 1

MIHAELA-MARIA BARBU, MIHAI GLIGOR, Industria litică cioplită aparținând culturii Petrești din situl de la Alba Iulia – *Lumea Nouă* (jud. Alba)
Chipped lithic Industry belonging to Petrești Culture from Alba Iulia - Lumea Nouă Archaeological Site (Alba County)……. 31

HORIA CIUGUDEAN, Epoca bronzului în Transilvania: o privire de ansamblu
The Bronze Age in Transylvania: an Overview..... 55

ADRIAN SOCACI, COSMIN MIHAIL COATU, Contribuții la repertoriul arheologic și istoria orașului Turda (pe baza cercetărilor de suprafață)
Contributions to the Archaeological Repertoire and the History of Turda (based on Surface Research)..... 97

DAN ANGHEL, FLORIN CIULAVU, GEORGE BOUNEGRU, Noi date privind activitatea atelierelor de olari de la Apulum
New Data on the Activity of Potter Workshops from Apulum..... 121

DANIELA CIUGUDEAN, Roman bronze Military Equipment and Harness in the Collections of the Alba Iulia Museum II. Personal Equipment and Harness Gear Fittings
Echipament militar roman personal și de harnașament de bronz din colecțiile muzeului din Alba Iulia II. Garnituri/Accesorii de echipament personal și harnașament..... 165

CĂLIN COSMA, Morminte de cai și cu cai din secolele VII-VIII din Transilvania
Horses' Graves and Graves with Horses from VIIth VIIIth Centuries in Transylvania …… 267

ANCA-DANIELA MATIȘ, Model de organizare primară a materialului arheologic de tip ceramic. Studiu de caz – necropola de

incinerație de la Berghin (jud. Alba)
Model of primary Organisation of ceramic archaeological Material. Case Study – incineration Necropolis from Berghin (Alba County)..... 313
RADU OTA, ILIE LASCU, O locuință medievală timpurie, recent descoperită la Alba Iulia
An Early Medieval Dwelling, recently found in Alba Iulia..... 325
CRISTIAN IOAN POPA, ANDREI STAVILĂ, ADRIAN ARDELEAN, Cimitirele recente ale Vințului de Jos. O contribuție arheologică
Recent Cemeteries of Vinţu de Jos. An archaeological Contribution..... 337

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAŢII
RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

SIDONIA PETRONELA OLEA, ARIANA CODRUȚA LEAHU, Procesul tehnic de restaurare a unui monument funerar roman de tip stelă
Technical Restoration of a funerary Roman Monument Stela Type..... 377
MONICA DRUȚA, Considerații privind starea de conservare a bunurilor culturale mobile din patrimoniul Muzeului Național al Unirii Alba Iulia, care au făcut parte din expoziția *Dacia Felix. Trecutul glorios al României*
Considerations regarding the Conservation of the mobile cultural Goods Part of the Heritage of the National Museum of Unification Alba Iulia, put on Display at the Exhibition Dacia Felix. The glorious Past of Romania..... 389

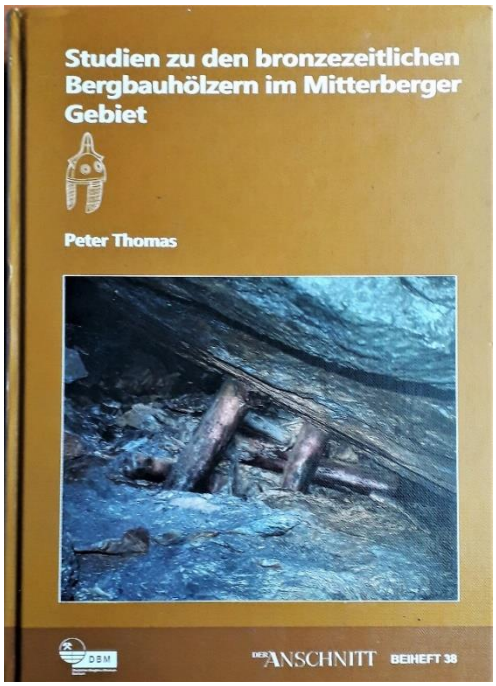
RECENZII ŞI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

HORIA CIUGUDEAN, Peter Thomas, *Studien zu den bronzezeitlichen Bergbauhölzern im Mitterberger Gebiet*, Forschungen zur Montanlandschaft im Mitterberger Gebiet 1, Bochum, Verlag Marie Leidorf Gmbh, 2018, 615 pagini, 372 figuri, 68 planşe..... 397

RADU OTA, Sever-Petru Boțan, Dan Elefterescu, *Vase de sticlă de epocă romană descoperite la Durostorum/Ostrov – Ferma 4 (secolele I p. Chr.-IV p. Chr.)*, Ed. Universității "Alexandru Ioan Cuza" din Iași, Iași, 2018, 192 pagini, 42 planșe alb-negru și color..... 401

Lista autorilor…….....403

Peter Thomas, ***Studien zu den bronzezeitlichen Bergbauhölzern im Mitterberger Gebiet,*** Forschungen zur Montanlandschaft im Mitterberger Gebiet 1, Bochum, Verlag Marie Leidorf Gmbh, 2018, 615 pagini, 372 figuri, 68 planşe.

Horia CIUGUDEAN
Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia

Impresionantul volum editat sub egida Bergbau-Museum din Bochum reprezintă teza de doctorat susţinută de cercetătorul Peter Thomas la Rühr-Universität din Bochum în anul 2012, coordonatorul său fiind Prof. Dr. Thomas Stöllner, cel care semnează şi cuvântul înainte. Introducerea este formată din două părţi, prima fiind dedicată consideraţiilor geografice şi topografice privind zona Mitterberger din Alpii austrieci, geologiei şi mineralizaţiilor sale specifice, precum şi istoriei cercetărilor în această străveche zonă minieră. Lucrările moderne de minerit de la începutul secolului al XIX-lea au scos la lumină şi urme abundente de exploatare preistorică a minereurilor cuprifere, uneltele din lemn şi piatră fiind parţial salvate şi formând obiectul unor expoziţii. Zona devine repede cunoscută şi este vizitată de cercetători cunoscuţi ai epocii, cum este Matthäus Much şi František Pošepny. A doua parte a introducerii prezintă obiectivele şi metodologia lucrării, care este consacrată exclusiv uneltelor din lemn utilizate în cadrul lucrărilor miniere preistorice. Metodologia autorului se încadrează în cele mai bune practici ale arheologiei montane, domeniu pe care Peter Thomas îl stăpâneşte pe deplin, în baza unei consistente experienţe.

Cel de-al doilea capitol al volumului este consacrat pieselor din lemn descoperite în exploatările cuprifere preistorice din galeria Arthur. El debutează cu un prim sub-capitol dedicat prezentării detaliate a galeriei Arthur, atât din punct de vedere geografic, geologic şi topografic, cât şi sub aspectul lucrărilor miniere moderne şi preistorice. Deosebit de interesantă este desigur partea finală a acestui sub-capitol, care cuprinde consideraţii privind datarea relativă şi absolută a lucrărilor. Datarea relativă se bazează pe o serie de piese din bronz (securi cu

aripioare şi ace), care au fost descoperite în cadrul unor săpături mai vechi şi publicate în 1932, ele eşalonându-se între finalul bronzului timpuriu (Bz A2) şi perioada recentă a Câmpurilor de Urne sau chiar debutul epocii Hallstatt (Ha B3 – Ha C). Ceramica descoperită împreună cu bronzurile în aşa numita „Berghaus" poate fi ordonată în două grupe, una atribuită perioadei Bz A2 – Bz B1, cealaltă perioadei Bz D – Bz A1. Datarea absolută se bazează mai ales pe date radiocarbon şi în mai mică măsură pe dendrocronologie. Cea mai veche dată radiocarbon se plasează între finalul secolului XX a.Chr. şi începutul secolului XVII a.Chr. O grupă numeroasă de date se situează în secolele XV-XIV a.Chr., în vreme ce alte nouă date se plasează între 1335-1305 a.Chr. Singura dendrodată se plasează între 1427-1391 a.Chr, confirmând o parte a datărilor radiocarbon.

Cel de-al doilea subcapitol tratează materialul lemnos utilizat pentru armarea galeriilor preistorice, fie că este vorba despre stâlpi de susţinere, scânduri sau alte tipuri de armături. Sunt apoi prezentate surcelele utilizate la iluminatul subteran, modalitate cunoscută şi în alte situri miniere din Europa în perioada Bronzului timpuriu. Alt subcapitol este consacrat uneltelor pentru săparea galeriilor, remarcabilă fiind descoperirea a nu mai puţin de şapte cozi din lemn pentru târnăcoape, autorul comparându-le cu cele descoperite în minele de sare de la Hallstatt şi Dürnberg. Sunt de asemenea analizate uneltele pentru evacuarea apei subterane, fiind găsite fragmente de găleţi din lemn. Pentru accesul la fronturi de muncă aflate la înălţime erau utilizate trunchiuri de copac în care erau tăiate trepte. Un subcapitol remarcabil este cel care prezintă ustensilele pentru măsurat, cum ar fi un compas din lemn sau etaloanele de măsurat, autorul propunând un posibil model pentru un sistem de măsurat utilizat la nivelul epocii bronzului. Tot aici sunt incluse o serie de fragmente de rigle din lemn cu marcaje crestate pe o latură.

Capitolul al treilea este consacrat descoperirilor vechi efectuate în zona denumită „Hauptgang' de la Mitterberger, descoperiri efectuate începând cu mijlocul secolului XIX şi până în perioada interbelică a secolului XX. Majoritatea pieselor păstrate fac parte din categoria uneltelor, lemnele utilizate ca armături sau pentru iluminat fiind colectate într-un procentaj mult mai redus. Autorul analizează cu acribie materialul topografic minier, precum şi vechile documentaţii referitoare la descoperiri, de multe ori desenele pieselor rămânând singura mărturie care s-a mai păstrat până în zilele noastre. Un interes deosebit este arătat târnăcoapelor din bronz găsite în zona Mitterberger şi care se constituie într-o categorie tipologică aparte. Pentru datarea lor s-au analizat trei probe de lemn din mânere provenind din zona Hauptgang, toate plasându-se în perioada secolelor XV-XIV a.Chr.

O categorie aparte de unelte este reprezentată de un ciocan masiv cu gaura de înmănuşare verticală, pentru care sunt găsite unele analogii în depozitele de bronzuri din Transilvania, cum sunt cele de la Uioara, Guşteriţa II şi Spălnaca.

Aceste piese se pot constitui în veritabile capete de pod pentru investigarea viitoare a mineritului preistoric din România.

Pentru cronologia absolută a zonei miniere de la Hauptgang, Peter Thomas recurge la toate datele rezultate din cercetările recente, inclusiv la cele provenind din haldele unor topitorii preistorice de cupru, probele de cărbune analizate plasându-se între secolele XIX – XIII a.Chr. Alte probe, provenind din aşezările miniere aflate în zona Hauptgang, au oferit date cuprinse între secolele XV şi IX a.Chr. Analizele dendrocronologice efectuate pe probe din piese de lemn de la Mitterberger, păstrate în colecţia muzeului din Salzburg, au oferit datări cu precădere în cuprinsul secolului XIV a.Chr. Autorul ridică un serios semn de întrebare legat de un grup de piese datate în secolul XI a.Chr., acestea putând proveni din altă regiune, după cum o indică semnul de întrebare existent în inventar.

Dintre uneltele de lemn provenind din zona Hauptgang aflate în colecţia muzeului din Salzburg, trebuie remarcate mânerele fragmentare de târnăcoape, identice tipologic cu cele găsite în galeria Arthur, unul păstrând fixat şi târnăcopul din bronz. Sunt de asemenea prezentate mai multe pene masive, la care se adaugă trei ciocane din lemn, tip de unealtă neatestat între descoperirile de la galeria Arthur. Numeroase sunt şi lopeţile şi troacele din lemn, care serveau la transportarea minereului la suprafaţă. Fragmentul unui butuc cu mâner de la un troliu din lemn este printre exemplarele extrem de rare de utilaje miniere păstrate în cadrul exploatărilor din epoca bronzului de la Mitterberger. Mult mai numeroase sunt fragmentele de funduri de găleţi din lemn, pe baza cărora autorul propune şi o evoluție tipologică, pe parcursul secolelor XV-IX a.Chr.

Una dintre piesele descoperite la Mitterberger în a doua jumătate a secolului XIX şi rămasă până astăzi un unicat, este fragmentul unui şaitroc din lemn, cvasiidentic cu cele utilizate de aurarii din Munţii Apuseni până în secolul trecut. Piesa a fost prezentată la expoziţia mondială de la Viena din 1873.

Capitolul 4 al volumului este unul dedicat comparării şi sintetizării rezultatelor cercetărilor din cele două principale zone miniere preistorice de la Mitterberger, Arthurstollen şi Hauptgang. Sunt remarcabile reconstituirile grafice ale diferitelor tipuri şi etape de exploatare minieră la nivelul epocii bronzului, precum şi cele ilustrând anumite aspecte ale activităţii minerilor în subteran, strict bazate pe uneltele şi structurile miniere documentate de autor.

Capitolul 5 este consacrat unei evaluări cronologice generale a exploatărilor cuprifere din zona Mitterberger, unele date din teren, neconfirmate deocamdată prin datări absolute, permiţând presupunerea unor lucrări miniere timpurii, la nivelul neoliticului târziu, respectiv al epocii cuprului. Datele radiocarbon, împreună cu piesele arheologice (bronzuri, ceramică) atestă cu certitudine existenţa unor lucrări şi aşezări miniere (Berghaus) în zona Arthurstollen la finalul Bronzului timpuriu, care vor continua apoi pe parcursul Bronzului mijlociu şi

târziu. În cazul zonei miniere Hauptgang, documentarea etapei din perioada epocii cuprului şi Bronzului timpuriu este relativ problematică, datele radiocarbon indicând aici debutul lucrărilor extractive la nivelul Bronzului mijlociu, respectiv secolul XV a.Chr., ele continuând apoi până la nivelul secolului XIII a.Chr. O a doua etapă de activitate pare a debuta la nivelul secolului XI a.Chr. şi se încheie undeva în perioada secolelor X-IX a.Chr.

Capitolul 6 şi ultimul al lucrării oferă o imagine a dezvoltării tehnologice şi sociale în zona minelor de cupru de la Mitterberger, în corelaţie cu alte zone miniere din Alpii francezi (Saint-Véran-Les Clausis).

Concluzionând, nu pot spune decât că lucrarea prezentată oferă un model de urmat pentru ceea ce lipseşte încă arheologiei româneşti şi anume dezvoltarea unor proiecte de arheologie minieră care să scoată din sfera ipoteticului existenţa unor zone cu activităţi miniere preistorice, deseori invocate, dar încă nedescoperite.